

Misterijske religije i kršćanstvo

Celestin TOMIĆ

Sažetak

Misterijske religije pobuđuju opravdanu znatiželju istraživača povijesti religija: njihovu pojavnost, njihov sadržaj, njihovo širenje, posebice, u novije vrijeme, postanak kršćanstva i misterijske religije.

*Pisac članka polazi od etimološkog značenja grčke riječi *mysterion* i njezina značenja u religioznim, filozofskim i magijskim pokretima. Otkriva se da riječ ima nadasve religiozni naboj i smisao. Osim toga pokazuje na pojavu riječi i njeno značenje u Knjizi Mudrosti, u apokaliptičkoj i rabinskoj književnosti. Napokon njeno značenje u Novom zavjetu, u evanđelju i ostalim spisima, osobito u Pavlovim poslanicama. Riječ kazuje otajstvo Kraljevstva Božjega, otajstvo Krista i njegove objave, i uvijek ima eshatološku značajku.*

U drugom dijelu iznosi poglavite značajke nekih misterijskih religija: Eleuzinski misterij, Dionizijev kult, Kult Velike Majke, Izidin kult, mitraizam. U svim misterijima obećava se osobna sigurnost protiv tjeskoba, bolesti i smrtnoga straha, u inicijacijama doživljaj novog postojanja, obećanje spasenja u ovom životu, u potonjim vremenima, i u drugom životu.

U trećem dijelu ispituje se odnos kršćanstva prema ovim religijama, osobito odnos božanstava koja umiru i uskrisuju i pashalno otajstvo; krštenje i inicijacija u misterijskim religijama; Gospodnja večera i obredne gozbe. Pisac zaključuje: iako je rječnik jednak (što je svojstven religijski rječnik u svim religijama), sadržaj je posve drugi. U ovim religijama u pozadini je mit, u kršćanstvu povijesni i stvarni događaj. U misterijskim religijama se ponavlja ciklički ritam umiranja i oživljavanja prirode, dakle, »što se nikad nije zbilo, a uvijek se zbiva«, dok se u kršćanstvu otajstvo temelji na povijesnom događaju, dakle, »što se jednom u određenom vremenu zbilo i što je neponovljivo«, kao što je temeljni događaj Kristove smrti i uskrsnuća.

Uvod

U vremenu Novog zavjeta prevladava u filozofiji eklektički stoicizam, a u religioznoj misli misterijske religije. Nema grada u Rimskom Carstvu gdje ne postoji barem jedna od brojnih misterijskih religija. I rimski carevi u Rimu i drugdje odobravaju, čak favoriziraju te religije. Misterijske religije su brojne i utjecajne od 7. stoljeća prije Krista do 4. stoljeća poslije Krista.

Posebno povijesno-religijska škola na prijelazu stoljeća vidi u njima izvorište kršćanstva, ono bi nastalo pod utjecajem tih religija i jedino se može

shvatiti iz njih. Vide u njima ne samo dodirne točke i uporabu izričaja, nego i smatraju da je i kršćanstvo jedna od tih misterijskih religija. Upoznavajući bolje misterijske religije, uvidamo da je sadržaj kršćanske religije bitno različan od misterijskih religija. Iako teku nekako usporedno, to ipak, osim rječnika i slika, nemaju ništa zajedničko. Prva Crkva je postavila već čvrsti bedem između kršćanstva i tih religija koje u to vrijeme preplavljaju svijet.

Ali i danas se pojavljuju neke težnje za obnovom pod novim oblicima i mitovima, tih starih misterijskih religija. Kruži današnjim svijetom krilatica: Mit – da, Bog – ne! Čar tajanstvenosti uvijek je prisutan, posebno danas. Traže se »tajne«, magija i magijske pobožnosti, tajni kultovi i praksa. Tako pitanje što su to misterijske religije i danas postaje aktualno.

U članku ćemo razmotriti najprije pojam i smisao »misterija« (I), zatim izložiti kratak pregled najpoznatijih misterijskih religija (II), te kršćanski sadržaj i svrhu misterija i misterijskih religija (III).¹

1. *Mysterion – misterij*

Riječ *mysterion* koja se prvi put susreće kod Herodota označuje *tajnu, otajstvo, nešto skriveno, nedostiživo, nedokučivo...* Ali ubrzo postaje isključivo riječ za religiozno doživljavanje u misterijskim religijama.

1.1. *Etimologija riječi*

Pitanje ostaje nerješivo. Korijen *mys* izvode iz raznih korijena kao *mýein* – zatvoriti usta, ili *myān* – upućivati u tajne. Neki izvode iz sanskritskog *my*, što znači tajno i ne uključuje obrede. Jednako *mysterion* označuje mjesto gdje se nešto događa, samo događanje – proroštvo, ili sredstvo kako se cilj postiže. *Mysterion* označuje najprije dvoranu u kojoj se obavlja misterij, zatim obrednu gozbu; napokon nešto o čemu treba šutjeti, tajanstveno. Jezična uporaba uvijek ima određeni smisao i to uvijek religiozni.

1.2. *Misteriji u grčkom svijetu*

Misterijske religije označuju brojne kultove starih misterija od 7. stoljeća prije Krista do 4. stoljeća poslije Krista. Iako su ti obredi tajni, i to se strogo održava, te o njima, kako ćemo vidjeti malo znamo, ipak pokazuju neke sigurne crte. Misteriji su kultske svečanosti u kojima se događanje nekog božanstva (*mit*) po svetim obredima uprisutnjuje unutar »posvećenih«, i na taj

1 Izbor iz literature: A. Loisy, *Les mystères païens et le mystère chrétien*, 1930.; B. Heigl, *Antike Mysterienreligionen und Urchristentum*, 1932.; K. Prümm, *Der christliche Glaube u. die altheiden Welt*, 1935.; W. Burkert, »Antike Mysterien«, *Bibel u. Kirche* 3(1990); M. Giebel, *Das Geheimnis des Mysterien*, Zürich–München 1990.; C. Tomić, *Savao Pavao*, Zagreb 1982., 26–29.; G. Bornkamm, *Mysterion*, u: Th.W.z.N.T., IV., 809–834. (tu i opširna literatura); AA.VV., *Religije svijeta*, Enciklopedijski priručnik, Zagreb 1987.

način postaju dionici toga božanstva. Posvećeni – *mist*, ulazi u usku zajednicu po inicijaciji. Neposvećenima je pristup zabranjen. Posvećeni ulazi neka-ko u sudbinu boga, postaje dionikom njegova života, postaje dionikom obećanja spasenja i već u obredu doživljava prijelaz iz smrti u život. Blaženima se nazivaju koji to dožive. Poznaju svršetak života. U Hadu imaju život, a druge neupućene čekaju samo nesreće.²

Strogo se nalaže da se o samom obredu šuti, da se ne iznose pojedinosti kulta, kako se ostvaruje susret s božanstvom, predmeti i obredi kulta. To je misterij. Ostaje i onda kada religija bude i priznata od države. I to su *misti* vjerno čuvali. Naprotiv slobodno im je govoriti o spasenju, o oslobođenju, o prekogrobnom životu što ih čeka. To služi kao sredstvo širenja misterija.³

1.3. *Misterij u grčkom jezičnom području*

Iz kultsko–religioznog pojma riječ misterij ulazi u profano područje. Tekstovi su rijetki, te se može reći da ostaje njeno značenje strogo religiozno. Misterij je osobna tajna koja se ne otkriva ni prijatelju. U liječničkom jeziku označuje liječnički recept. Općenito znači tajna.⁴

Misterij iz religioznog područja prelazi u jezik filozofa, posebno u Platona. Filozofija ima zadnji cilj gledanje božanstva. I put koji vodi do toga, Platon naziva misterij. Nije svima dostupan, samo sposobnima da dođu do tajne Boga. Otkriti otajstvo Boga može se samo u simbolu, mitu, obredu. Ali preuzimanjem riječi, u filozofiji se ostvaruje značajan pomak u shvaćanju misterija. Gubi svoj sakramentalni značaj i ezoterijski nauk. Ne znači više to kultski proces u kojem se ostvaruje susret s božanstvom, već traženje temelja stvarnosti, svijeta. Ne zanima ga više božanska transcendentnost, nego ovozemnost božanstva. Ne govori se više o istinskom i pravom misteriju, već o misteriju kao polazištu i mjestu filozofskog doumljivanja božanskog bića.⁵

U evanđeoskim vremenima pojavljuje se neoplatonizam i pruža posljednji pokušaj oživljavanja poganske duhovnosti. Tu nije riječ o obredima, nego o priopćenju istina i tajanstvenih obrazaca užem krugu jedne više mudrosti. Narav se čovjekova tumači kao sinteza božanskih i titanskih elemenata i pruža sredstvo kako izbjeći tjeskobe pred nesigurnom budućnošću. Blizak je tome i malo poznati orfizam, mistični religiozni pokret koji potječe iz Tracije. Zasniva se na mitovima o Dioniziju i Orfeju, a naučava reinkarnaciju.

Veću važnost ima gnosticizam koji se pojavljuje kao veliki židovski i kršćanski pokret od 2. stoljeća poslije Krista. Stari mitovi, grčki i istočni, svode se na mit nebeskog pračovjeka koji je pao u kaos kozmosa i teži da bude

2 G. Bornkamm, *nav. čl.*, IV., 810.; C. Tomić, *nav. dj.*, 26s.

3 G. Bornkamm, *nav. čl.*, IV., 810–814.

4 *Isto*, IV., 817.

5 *Isto*, IV., 815–816.

oslobođen i doveden u svoje izvorno stanje, da postane pneumatik. Slike i simboli religija misterija služe da se protumači i ostvari taj preobražaj. Misterij ostaje tajna i puna objava se otkriva samo savršenima, gnosticima. Spasiteljska vrijednost spoznaje dobiva se ezoterijskim putem. U pozadini je metafizički i kozmički dualizam dobra i zla, kao i antropološki dualizam: tijelo – duh, koji se pokušava riješiti krajnjim enkratizmom i razvratom. Gnoza pruža mogućnost da otkrijemo podrijetlo paloga čovjeka u kraljevstvu svjetla, u Ocu svjetla, i kako može ostvariti svoje spasenje. Nude se svete knjige, obredi, sakramenti, razni obrasci kojima se otkupljenima osigurava slobodan put od zloćudnih sila u nebo.⁶

I u magiji je prisutno misterijsko nazivlje, ali imamo i razlika. Tu je sada pojedinac koji nije vezan uz jednu zajednicu. Misterij je magijski čin, neki obrazac, neki zapis koji ima magijsku moć ili neka sredstva koja se prave iz svetih životinja i nude kao pomast, kao amuleti. Misterij ima uvijek religiozni prizvuk i označuje prvotne tajne obrede u misterijskim religijama.

1.4. *Misterij u Starom zavjetu*

Riječ misterij pojavljuje se u Knjizi Mudrosti, pisanoj grčkim jezikom u prvom stoljeću prije Krista. Riječ označuje »tajne obrede« (14,15), »bezbožne obrede« (12,5), dakle, poganske kultove općenito. Ali označuje i samu mudrost koja ostaje skrivena onima koji je ne prihvaćaju (6,22; 8,4), i koja ostaje skrivena bezbožnima (2,22), i pobožni za njom žude kao za zaručnicom (8,13).

U grčkom prijevodu Starog zavjeta (LXX) odgovara hebrejskoj riječi *sod* (21 put) i označuje povjerljivi govor među prisnim osobama, i prisni odnos između Boga i ljudi. Katkad označuje tajnu kralja (Tob 12,7–11), prijatelja (Sir 22,22), ali redovito ima religiozno značenje.

U *Danielu* dobiva novo značenje: eshatološka tajna, tajanstven navještaj budućih događaja koje je Bog odredio i samo ih on može objaviti (2,28–29). Taj pojam misterija ulazi u apokaliptičku književnost. Tu su tajne onozemnosti i ovozemnosti, Božje tajne i tajne u prirodi. Bog te tajne otkriva u ekstazi, u snu, u viđenju. Zabranjeno je svojim silama otkrivati Božje tajne kao što su to učinili zli anđeli. Kojemu su otkrivene tajne, već gleda Božji sud, sudbinu dobrih i zlih, povijesne i kozmičke katastrofe koje sve to prate.

Ovdje imamo sličnosti s istočnim religijama: govori se o viđenjima u kultu, o uzlasku u nebo i silasku u had, naglašuje se šutnja. Međutim, imamo bitne razlike: misteriji apokalipsa su božanska odluka, a ne sudbina življena i pretrpljena od božanstva ili nebeskog otkupitelja. Onaj koji se uvodi u misterij nije pobožanstvenjen, ostaje čovjek. Napokon, misterij ga uvodi u kozmičku i eshatološku objavu.⁷

6 *Isto*, IV., 817–820.; C. Tomić, *nav. dj.*, 28.

7 *Isto*, IV., 821–822.

Rabinsko židovstvo odbija ezoterijski nauk apokalipse nakon razorenja Jeruzalema (70. godine). Pojavljuje se u srednjovjekovnoj židovskoj mistici i kabali. Jedino su prihvatili *Daniela*. Rabini govore o misteriju *Tore*: zašto zakoni, dubinski smisao zakona; o misteriju mudrosti, njena dubina i puni smisao ostaje tajna; o misterijima kozmičkim i apokaliptičkim o kojima mogu samo uži krugovi razmatrati. Vrijedi kao odrednica: Tko se bavi Zakonom radi samog Zakona, bit će mu otkriveni kozmički i teozofski misteriji, misterij *Tore* i *Mudrosti*.⁸

1.5. Misterij u Novom zavjetu

1.5.1. Misterij (otajstvo) Kraljevstva Božjega

Riječ *mysterion* pojavljuje se u evanđeljima samo na jednom prilično tamnom mjestu, gdje se tumači razlog zašto Isus govori u prisposobama. Marko to najdrastičnije iznosi: »Vama je dano otajstvo (znati Mt i Lk) Kraljevstva Božjega« (nebeskog Mt), (Mk 4,11; Mt 13,11; Lk 8,10). Gospodin luči učenike od onih »vani«, mnoštva naroda. Učenicima je dano razumijevanje otajstva ne samo ove ili one prisposobe nego »svega« što Isus naučava, njegov način učenja općenito.

Što je to »otajstvo« Kraljevstva? Iz konteksta možemo razabrati da se to može shvatiti samo posebnom objavom. I odnosi se na činjenicu da je ono ušlo u povijest, da se ono ostvaruje u navještaju, da se ono već nazrijeva u prisposobama, ali se otkriva onima koji ga prihvaćaju po vjeri. Mesijansko kraljevstvo je prisutno već u Isusovim riječima i djelima. Shvatiti otajstvo Kraljevstva ne postiže se po ljudskoj mudrosti, niti je to nagrada za njihova osobna djela, nego je milosni i slobodan dar Boga. Otajstvo Kraljevstva je sam Isus koji se objavljuje kao Mesija, i njegovim ulaskom u povijest već se rađa novi Božji svijet na ruševinama starog svijeta grijeha i smrti.⁹

1.5.2. Misterij i Krist u Pavla

U Pavlovim poslanicama *mysterion* – otajstvo ima prisnu vezu s navještajem Krista. Nije drugo nego otajstvo Kristove prisutnosti u svijetu i zajedništva sviju u Kristu i u Crkvi koja mora rasti. Otajstvo je tajanstveno i neprotumačivo, a sada se naviješta po Pavlu. Nije to *misterij-obred*, nego *misterij-istina* koju treba objavljivati da se upozna i kao vječni misterij Boga koji spašava.

Pavao kad piše Korinćanima o otajstvu, ne želi im naviještati neki tajni nauk za savršene, nego protiv gnostika u Korintu, otajstvo Raspetog, »propovijedati Krista Raspetoga« (1 Kor 1,23), »navješćivati svjedočanstvo Božje« (2,7), »Mudrost Božju u otajstvu« (2,7). »Otajstvo« Božje, znači Božji naum predviđen prije vjekova, skriven svijetu, a sada otkriven njegovim

8 *Isto*, IV., 822.

9 *Isto*, IV., 823–825.

vjernicima. Ono je predodređeno prije postanka svijeta, skriveno je »knezo-
vima ovog svijeta« (2,8). To je otajstvo Božje volje (Ef 1,9), i ostvaruje se
po Kristu. U objavi otajstva dolazi »punina vremena« (Ef 1,10). I to otajstvo
je događaj koji se ostvario na zemlji u Kristu Raspetom i proslavljenom.
Otajstvo nije samo objava, nego i sadržaj objave. Navještaj otajstva je i sâm
događaj koji se uprisutnjuje u vjernicima, u kojima se u tijelu »dopunja što
nedostaje mukama Kristovim« (Kol 1,24).

Apostoli su postali »službenici otajstva Božjega« (1 Kor 4,1). Oni su pri-
mili milost da dublje spoznaju otajstvo (Ef 3,2–6). Ono je »sada očitovano
svetima njegovim« (Kol 1,26), »sada u Duhu objavljeno svetim njegovim
apostolima i prorocima« (Ef 3,5). Tako Crkva posjeduje otajstvo »neistraži-
vog bogatstva Kristova« (Ef 3,10), i po Crkvi se objavljuje svijetu što je nje-
mu skriveno i ne može spoznati Krista »u kome su sva bogatstva milosti i
spoznaje skrivena« (Kol 2,3).

Iako je otajstvo već sada objavljeno i očitovano, ono ostaje skriveno u
Kristu. Premda nazrijevamo »bogatstvo slave« otajstva, ono ostaje još nada
slave. Otajstvo iako otkriveno svetima, ostaje skriveno u dovršenju. To je
eshatološki događaj sada objavljen u riječi, ali uvijek »slava« ostaje skrivena
u patnji (Kol 1,24; Ef 3,13). Tako otajstvo krije dva vidika: ono je naviješta-
no i ostaje otajstveno, već je tu, i još ne. Sigurna je stvarnost, ali ostaje otaj-
stvo nade buduće slave.¹⁰

1.5.3. Otajstvo kao eshatološka vrijednost

Otajstvo u Novom zavjetu ne sadrži uvijek kristološku objavu, niti se
ostvaruje u kerigmi, ali uvijek sadrži eshatološku značajku. Pavao vidi po-
sebno otajstvo u konačnoj sudbini Izraela. »Djelomično otvrdnuće Izraela je
zadesilo dok punina pogana ne uđe« (Rim 11,25). U eshatonu će se cio Izra-
el obratiti. I vidi u tome dubinu bogatstva, i mudrosti, i spoznanja Božjega
(Rim 11,33s). Otajstvo je Pavlov navještaj o sudbini kršćana u paruziji (1
Kor 15,51). »Veliko otajstvo« je ono koje je naviješteno u Post 2,24, a odno-
si se na eshatološko ostvarenje događaja Krista i Crkve.

U Drugoj poslanici Solunjanima (2 Sol 2,3s) imamo susljedne faze doga-
đaja koje naviještaju paruziju: apostazija i objava Antikrista. Pisac kaže:
»Otajstvo bezakonja već je na djelu« (2,7), već djeluje čovjek bezakonja.
Sad je zadržan od onog tko ga zadržava. Ali brzo će biti uklonjen i pojaviti
će se Bezbožnik kojeg će Gospodin u svojoj paruziji uništiti. Gotovo uspo-
redno mjesto je i »otajstvo« Babilona velikog (Otk 17,5–7) i koji će biti
posve razoren.

Misterij u Novom zavjetu prilično je rijedak. Nikad nema veze s misterij-
skim religijama. A kad se nazrijeva to, tada novozavjetni pisac nikad ne

10 *Isto*, IV., 825–828.; A.S. Di Marco, »Ef 5, 21–6,9: Teologia della famiglia«, u *Riv. Bibl.* 2(1983) 189–207.

upotrebljava riječ misterij. U Novom zavjetu ono uvijek označuje otajstvo Kraljevstva, otajstvo Krista, otajstvo posljednjih dana.¹¹

1.6. *Misterij u prvoj Crkvi*

Riječ se rijetko susreće u apostolskim ocima (u djelu Ignacija Antiohijskog tri puta; u *Didache* jedan put), a u apologeta više puta. Misterij označuje kao i u Novom zavjetu temeljni događaj spasenja: rođenje i smrt Spasitelja. Misterij označuje likove i događaje Starog zavjeta koji naviještaju Kristovo otajstvo i ostvarenje, ali se pojavljuje i riječ za oznaku misterijskih kultova (Justin, Tertulijan, Atenagora) kao i za ezoterijske kultove gnostika (Irenej, Hipolit i drugi).

Misterijem s prizvukom grčkih misterija, nazivaju se istine vjere, dogme koje se ne mogu ni svakom vjerniku otkriti, posebno sakramenti. Tertulijan uvodi razliku između misterija što označuje poganske kultove i sakramente što su sakramenti Crkve. Ta podjela nestaje već u 4. stoljeću.¹²

2. *Misterijske religije*

Misterijske religije su kultovi koji se temelje na starim mitovima. U tajnim svečanostima doživljavaju poistovjećenje s božanstvom mita. Vjeruju da tako ostvaruju spasenje i osiguravaju sebi besmrtnost. Pojednostiti kultnog obreda strogo se čuvaju. U njima sudjeluju samo posvećeni. Bili su rašireni diljem Rimskog Carstva, posebno u Grčkoj i Rimu.

2.1. *Važni pojmovi*

2.1.1. *Naziv*

Naziv *Misterijske religije* nije posve točan. Misterij znači tajna, i susrećemo je izvan ovih kultova, kao i u Novom zavjetu. Iako je tajnovitost bitna i nužna značajka starih misterija, nije ona u svima bitna. Ikonografski je to prikazano kao čista *mystica*, tajanstvena košarica prekrivena velom. Ipak nisu svi tajni kultovi *misteriji*. Ima privatnih oblika misterija i hijerarhijsko utvrđenih koji pripuštaju u tajnu misterija samo posvećene. K tome to nisu religije (izuzev Mitrina kulta) koji su odvojeni od drugih religioznih svečanosti. Tako Atenjani javne *eleuzinske* svečanosti u jesen nazivaju *veliki misteriji*, a one u proljeću *mali misteriji*. To su posebni oblici kulta unutar priznate i javne religiozne svečanosti.

Ne možemo ih nazivati »mističnima«. Riječ dobiva svoje danas uhodano značenje istom u Dionizija Aeropagite, u procesu razvoja platonsko-kršćanske metafizike. I označuje doživljajnu prisutnost božanstva kroz meditaciju, jogu ili slične metode.

11 G. Bornkamm, *nav. čl.*, IV., 829–831.

12 *Isto*, IV., 831–833.

Možemo ih približno definirati kao obred inicijacije. To potvrđuje latinski prijevod grčkih značajnih riječi za ove religije. *Mysteria, myein, myesis* kao *initia, initiare, initiatio*. Odatle u modernom jeziku inicijacija.

Inicijacija je u etnologiji poznati fenomen. Lepeza je veoma široka: od inicijacije u vrijeme puberteta kad dječak ulazi u punu zrelost kao član svojeg plemena sa svim pravima (kao kod australskih urođenika do afričkih i američkih domorodaca) do pristupa u tajna društva. Pri tomu se obavljaju neki obredi koji upućuju na novo stanje u koje ulazi posvećeni. No, u kultovima misterija imamo nešto svojstveno. Nije to ulazak u plemenski savez, niti u neko tajno društvo (izuzev kod Mitrina kulta). Nije vezan uz spol i dob. Njegov se društveni položaj ne mijenja izvana, nego je to osobna odluka koja ga prema vjerovanju mijenja u novog čovjeka, postaje prislan s božanstvom mita i ulazi u njegovo područje koje mu osigurava sigurnost u ovom životu i onozemno blaženstvo.

Rječnik koji se upotrebljava u kultu uz misterij i *myste* (mist – posvećen) je i *telete* (telein – posvetiti), što znači posveta, obred; *telestes*, svećenik posvetitelj; *teleston* – kuća, dvorana posvete. Tako posvetiti se nekom božanstvu, znači biti uveden u misterij toga božanstva. Uz ovo je povezana i *orgia*, raspojasana, razuzdana gozba, divlja pijanka, kod nekih misterija povezana sa sakaćenjem.

Dolaze i dva pridjeva koja nameću čuvanje tajne: *aparrheta* – zabranjeno i *arrheta* – neizrecivo. Zabranjeno je odati tajnu i ujedno je to nemoguće jer time se gubi i učinkovitost obreda. Ako bi netko otkrio tajnu, ne škodi zajednici, pače držanje tajne daje toj zajednici neko ozračje sakralnosti. Sve je to dobro potvrđeno u *eleuzinskim* misterijima.¹³

2.1.2. Istočne religije kasne antike

Tako su definirali ove misterijske religije početkom stoljeća F. Cumont i drugi stručnjaci na ovom području.¹⁴ Danas se to postavlja u pitanje. Smatra se da su te misterijske religije nastale u kasnoj antici, u vrijeme kulta careva i kasnog helenizma, u vrijeme kad se svijet sve više udaljuje od grčke jasnoće misli i polako silazi u »mračni« srednji vijek. Istina, neki se kultovi, kao Izidin u Rimu odobren istom za Kaligule, Mitrin i Velike Majke, širi od 2. do 4. stoljeća. Ali *eleuzinski* misteriji već su potvrđeni u 7. stoljeću prije Krista i jednako i Dionizijev kult. Kult Božice majke zabilježen je u rano kameno doba (25 000 godina prije Krista). F. Cumont vidi u misterijskim religijama »Istočne religije u rimskom poganstvu« (naslov je njegove knji-

13 W. Burkert, »Antike Mysterien«, *Bibel u. Kirche* 3(1990) 121–123.; Ž. Bezić, *Kako odgajati*, Đakovo 1990., 151–156.

14 F. Cumont, *Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum*, Stuttgart 41931.; R. Reitzenstein, *Die hellenistischen Mysterionreligionen nach ihren Grundgedanken u. Wirkungen*, Leipzig 31927.; Maarten J. Vermaseren, *Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain; Mithras, Geschichte eines Kultes*, Stuttgart 1965.

ge). Istina, Majka bogova poznata je kao »Frigijska božica«, Izida kao egiptasko božanstvo. Ali Eleuzijski misteriji i Dionizijev kult, orfički i drugi su grčkog izvorišta i nemaju istočnog ozračja.

Moramo imati na pameti da misterijske religije mogu postojati jedna uz drugu, i pojedinac može biti u isto vrijeme *mist* raznih religija, te da one ne pokazuju tijekom vremena uvijek isto lice i strukturu. Lako se prilagođuju sredini u kojoj se uklapaju, i prihvaćaju značajke religija koje su prije tu bile udomaćene. To stvara teškoće u određivanju značajki pojedinih misterija. I budući da su posvećeni veoma pažljivo čuvali tajnu kultskih obreda, to za neke možemo samo nešto reći na temelju poznatije misterijske religije.¹⁵

2.1.3. Otkriće osobnosti

Pristup u misterijsku religiju je čin osobne slobodne odluke. I to je istaknuto. Nikome se to ne nameće kao neotkloniva, neizbježiva, obvezatna dužnost. Svaki se mora sam odlučiti. To je osobna želja »ispuniti posvetu«. Naravno ima i poziva, propagande, nagovaranja kako je to vrijedno, spasiteljsko, oslobađajuće... Ali svaki se mora sâm odlučiti. Katkad se i božanstvo pokazuje u snu da učini posvetu kao kod Lucija Apuleja. Ali to može biti samo poticaj.

To otkriva da je društvo dostiglo stupanj razvoja svijesti i odgovornosti osobe. Bilo je to »otkriće duha«, »otkriće osobnosti«, što je značajka u Grčkoj u 6. stoljeću prije Krista kad se upravo pojavljuju misterijske svečanosti.

Iako dolazi katkad do zabrane od državnih vlasti (polisa) zbog nekih izgredata, orgijanjanja, bakanalija, to ipak pojedinci i tada preuzimaju taj rizik i svijest da slobodno obave posvetu, koja im obećava osobnu sigurnost protiv tjeskoba, bolesti, smrtnog straha, pruža iskustvo prisno s božanstvom, doživljaj novog postojanja. Kruži lozinka u grčkom svijetu: »Blažen koji ono gleda.«¹⁶

2.2. Poznatije misterijske religije proširene u Rimskom carstvu

2.2.1. Eleuzinski misteriji

To je najstariji i najpoznatiji misterij. Imamo o njemu dosta u književnosti i arheološkim iskapanjima. Podloga je za razumijevanje drugih misterijskih religija manje posvjedočenih. Kult organizira grad Atena i kralj. Za Ate-njane to su »misteriji«.¹⁷

Mit priča kako božica žetve Demetra (Cerera, božica zemlje) traži svoju kćerku Perzefonu (atički Ferefata) ili jednostavno Kore (djevojku) koju je ugrabio bog Podzemlja Had. Traži je bakljama, i napokon je nađe. Kore se vraća natrag na zemlju samo četiri mjeseca, i to u Eleuzinu, a ostali dio godine je kod majke i u Podzemlju.

15 W. Burkert, *nav. čl.*, 123–124.

16 *Isto*, 123–124.

17 Claus-Peter März, »Selig, wer jenes geschaut«, *Bibel u. Kirche* 3(1990) 125–131.

Kult misterija ima dvije svečanosti: mali misteriji u Agrai, predgrađu Ate-ne, u proljeću, i veliki misteriji u Eleuzini u jesen. Mali misterij je *myesis*, inicijacija, obred prijelaza (*rites des passages*) u novo postojanje. Na jednoj vazi imamo prikazan obred.¹⁸

Obred ima tri prizora: u prvom Heraklo stavlja na oltar prase i dva kruha ili kolača. Nasuprot eleuzinski svećenik izljuje ljevanicu, tu je i zdjelica s tri makova cvijeta. Srednja slika prikazuje Herakla prekrivena lica, noge mu počivaju na ovnujskoj koži. Svećenik nad njegovom glavom drži košaricu za žito. Demetra sjedi i Kore stoji s bakljom u ruci. Demetra u desnici drži klas, a glava joj je klasjem okrunjena. Ovnujska koža, baklja i košarica su simboli čišćenja. Posvećeni se mora prije toga okupati u Iliosu. Iako nemamo tu sve, imamo bitno: čišćenje pokazuje odlučan raskid s dosadašnjim postojanjem ili ulazak u novi svijet vrednota i odnosa.

Veliki misteriji su manje poznati. To je svečanost i obavlja se u Eleuzini. Polazi se u svečanoj povorci po svetoj cesti da se prisustvuje noćnim svečanostima u Telesterionu, velika dvorana koja može primiti i deset tisuća posjetitelja. *Mist* koji se posvetio već u malim misterijima, sada iza kako se okupao u moru, praćen od naroda dolazi u Eleuzinu. Tu se za njega samo ostvaruje izvršenje – *telete*. Imamo kod Klementa Aleksandrijskog zagonetni tekst: »Postio sam, pio ječmeno pivo, uzeo iz košarice, rukovao s time i položio natrag u kalanthos i opet ponovno u kovčeg.«¹⁹ »Kovčeg« neki tumače kao krilo Demetre i želi se reći da je *mist* kao nanovo rođen. Ali kako su *eleuzinski* misteriji žrtvena svečanost, smatra se ispravnije da je riječ o žitu položenu u košaricu, koje *mist* uzme rukama i ponovno vrati. Vrhunac je *epopteia* – gledanje. Što vidi? Vjerojatni »sveti« klas. Popratni obredi su pokreti mista, vitlanje bakljama i udaranje u bubnjeve.

U svezi s mitom prvotno obred ima u vidu simboliku žetve, ponovnog buđenja prirode. Posvećeni vidi u ponovnom »uskrisenju« Kore iz Hada i nadu u prekogrobni život povezan s božicom. I već sada doživljava izvjesno spasenje i sigurnost. Ne traži se za to moralne obveze već obrednu čistoću i strogu šutnju o obredima.

Najznačajniji je dio obreda »gledanje«. Pindar opisuje to iskustvo: »Blažen koji to gleda i napusti zemlju. On pozna svršetak života, ali i bogodani početak.«²⁰ Ostaje zagonetno što stvarno vidi: neki simbol ili nešto što mu ulijeva nadu u bolji život nakon smrti? Izvanjske svečanosti su slavlje buđenja novog života u prirodi, ali misti dobivaju i sigurnost i nadu da će dijeliti sudbinu s božicom Kore. Kult se obavlja samo u Eleuzini.

18 W. Grundmann, *Umwelt des Urschristentums* III., Berlin 1966.; W.D. Berner, *Initiationsriten in Mysterienreligionen*, Göttingen 1972.

19 Klement Aleksandrijski, *Protrept.*, 21,2.

20 Navod u Claus-Peter März, *nav. čl.*, 128.

2.2.2. *Dionizijev kult*

Dioniz je grčki bog plodnosti, uživanja, opojnosti i vina. Njegov kult je jako proširen. Vjerojatno potječe iz Tracije. Bog se pojavljuje u različitim likovima i raznoliki su obredi s kojima se povezuje. Prema jednom mitu on je rastrgan i ponovno oživljuje. Uz njega je božica Kabiri, kao božanstvo plodnosti. Slavi se u proljeće. Slijedi ga mnoštvo menada – svećenica boga vina, tijada, nimfa, žena koje vode orgijastičke obrede.

U početku je bog vina i ekstaze. Svaki pijanac (»mokri brat«) može se osjećati kao sluga boga. Istom u helenističko vrijeme postaje poznata misterijska religija. Nije vezan kao *eleuzinski* misterij na neko mjesto. Posvuda je kult prisutan od Crnog mora do Egipta, od Male Azije do Španjolske. Posebno je prisutan u Rimu. Zidna freska u »Villa dei Misteri« u Pompejima iz vremena careva otkriva njegovu proširenost.

Kult nije jedinstven. U nekima je bitni element blagovanje sirovog mesa (omofagia) što podsjeća na Dionizija kojega su rastrgale menade. Smisao je da dijeli sudbinu boga, da ga u sebe prima blagovanjem. Kod te gozbe se obilato pije vino koje baca *mista* u trans (orgijanje, bakanalija) što je predosjećaj dioništva na vječnoj gozbi s Dionizijem. To potvrđuju i natpisi na grobovima Dionizijevih *mista* koji upućuju na blažen život u onozemnosti.

I ovdje se obredi obavljaju kao i kod drugih misterija. Livije o početku Dionizijeva kulta govori o postu od deset dana, zahtijeva se seksualna askeza, nakon obrednog posta i čišćenja slijedi sveto blagovanje u kojem se prelazi u trans i tako se sjedini s božanstvom da okusi mistično zajedništvo i predokus vječne sreće, i zatim se uvodi u svetište.²¹

Dionizijeve svečanosti počinju tještenjem grožđa, a posebno se slavi u proljeće kada se novo vino proba i izlijeva bogovima, piju ga svećenici svetišta i ostali posvećeni. U gradovima se nastoje ublažiti seoski izgredi kod bakanalija, ali ipak jednom godišnje povorke Dionizijevih štovatelja prolaze ulicama, uz buku i razvrat, okrunjeni lozovim lišćem i grožđem, pa su bakanalije bile često zabranjivane, kao u Rimu 186. godine prije Krista.

2.2.3. *Kult Velike Majke*

Kult se može pratiti od neolitika. Nađeni su kipići božice od slonovače, kostiju ili kamena iz 25.000 godina prije Krista, od Francuske do Sibira. Božica je plodnosti i rodnosti. Preteče su Ištarte, Aštarte i najpoznatije frigijske Kibebe. U Rimu je kult službeno uveden godine 204. prije Krista za Hanihalovih ratova. Grci je nazivaju prema frigijskom nazivu Meter Kybeleya, ili jednostavno Kybeleia, Kybele, ili Meter Oreia – Majka od brda, ili od nekog određenog brda Idaia, Dindymene i slično. U Rimu ima službeni naziv Magna Deum, Magna Idaea ili jednostavno Magna Mater. Posebno se štuje u Pessimusu, u Maloj Aziji. Svećenici su galloi, eunusi koji se u čast majke sami kastriraju.

21 Livije, *Ab urbe condita*, XXXIX., 13,8s.

Mit govori o njenom ljubavniku Atisu koji se kastrira i umire pod omorikom. Kad je kult uveden u Rim, Rim postaje novo žarište širenja. Malo znamo o kultu. Govori se o misterijima i teletai, ali nejasno. Od 2. stoljeća poslije Krista ima spektakularni obred tauribolium, kupanje u krvi bika. Mist se nalazi ispod daske na kojoj se kolje bik te krv lijeva na njega i pere ga.

Siro-fenički kult govori o Aštarti koja se zaljubila u Adonisa lovca, simbol muške ljepote i ovaj pogiba od vepra. Aštarta ga oživljuje. Kod Biblosa žene oplakuju Adonisa uz obalu rijeka, kad njene vode koje teku s Libanona postaju crvene od Adonisove krvi.

2.2.4. *Izidin kult*

Najpoznatiji je misterijski kult egipatskog podrijetla koji se već u davnini poistovjećuje s kultom Dioniza i Demetre. U Ptolomejsko vrijeme dolazi do izražaja kult Ozirisa – Apisa. Povezan je i s kultom Serapia u potonjim vremenima. Izidin kult je veoma proširen po Rimskom Carstvu. U Rimu nakon odobrenja i zabrane kulta napokon za Kaligule dobiva pravo uspostave kulta i gradi se veliki hram. U svetištima Izide služe egipatski svećenici.

Mit priča prema egipatskom svećeniku Diodoru (1. st. pr. Krista), kako je Oziris vladao pravično nad Egiptom, ali ga ubija ljubomorni i bezbožni brat Set – Tifon. Tijelo mu raskomada u 26 komada i razbacava po zemlji. Izida, sestra i žena Ozirisa osveti umorstvo. Njen sin Horus se bori na njenoj strani. Ugrabi Tifona i njegove suradnike i pogubi ih te Izida postaje kraljica Egipta. Nađe sve dijelove tijela osim genitalija. Svaki dio poveže mirodijama i obloži voskom i naredi svećenicima da lešinu ne pokopaju, već da je štiju kao boga. Mnoga mjesta u Egiptu pokazuju Ozirisov grob.

Prema Plutarhu (1. st. po Kr.) Set ubija Ozirisa. Izida, žena i sestra Ozirisa s Neftisom skuplja dijelove tijela i oplakuje mrtvaca. Dolazi Horus, otvara oči mrtvom Ozirisu i žito raste iz Ozirisove mumije.

Mit je prvotno povezan uz faraonovo nasljedstvo. Faraonovom smrću nastaje kaos. Faraonovim balzamiranjem omogućuje se kontinuitet na prijestolju. Novi faraon kao Horus se podiže koga prihvaća na svoje krilo Izida kao oživjelog Ozirisa. Često je Izida prikazana s mladim Horusom na krilu.²²

Izida se u kultu štjuje kao kraljica bogova, velika božica majka, božica života i plodnosti, izbaviteljica od boli, lutanja, brodoloma i smrti. O misterijima Izide imamo u 11. knjizi *Metamorfoza* rimskog pjesnika Ovidija u kojoj je glavno lice Lucij Apulej. Izida mu se u snu ukaže i traži od njega da se posveti njezinim misterijima. U drugoj viziji određuje mu dan i sat posvete i koji će to svećenik obaviti. Nakon posvete Apulej ostavlja Korint i odlazi u Rim i u noćnom viđenju Izida traži novu posvetu, posvetu Ozirisu. Ima i treću posvetu, o kojoj ne znamo ništa, možda da se ponovno vrati u Korint. Tako imamo tri stupnja posvete: U Korintu kao neka vrsta inicijacije u miste-

22 D. Zeller, »Sterbende Götter als Identificatons-Figure«, *Bibel u. Kirche*, 3(1990) 132–139.

rij, u Rimu posvećenje Ozirisu kao neka vrsta sakramenta, i treća o kojoj ne znamo ništa.

Posvećenje u Korintu podsjeća na *eleuzinske* »male misterije«, samo je obred bogatiji. Tijekom deset dana pripravnik se kupa i svećenik ga škropi te postaje posve čist. U hramu prima tajnu pouku i mora deset dana postiti, uzdržavati se od vina i od mesa. U dan posvete sva zajednica je na okupu i uvodi u unutrašnjost svetišta i tu se događa nešto tajanstveno. Samo kaže kako je došao do granice smrti i prestupio prag Prozerpine, božice podzemlja, i vratio se opet natrag. Mist putuje tijekom dvanaest noćnih sati, kroz dvanaest područja onozemnosti. Mist doživljava preobražaj: umire starom životu i rađa se na novi život pod okriljem Izide. Ne nalazi se više pod težinom kobi (*heirmarmene*), već živi u području Izide, *Fortuna videns*, obasjan svjetlom koje osvjetljuje i ostale bogove.

Zajednica pozdravlja novog mista koji se preobrazio i može sada stupiti pred božicu na drvenoj pozornici obučen u fini lan šarenih boja, sa zapaljenom bakljom u ruci i okrunjen palminim lišćem. Zatim se otvaraju vrata i narod ulazi da vidi novoposvećena, da slavi radosnom gozdom novo rođenje.

O drugom posvećenju u Rimu malo znamo. Govori se o svoti novca koje je mukom stekao, mora deset dana postiti i ošišati glavu. Završava kultskom gozdom. Plod ove posvete je utjeha u tuđini i bogat životni sadržaj.²³

U ovom misteriju govori se o zemaljskom spasenju, o oslobođenju od kobne sudbine, o životnoj sreći, o materijalnom blagostanju. Ali i nada budućnosti, prekogrobnog života, možda u posvećenju Ozirisu. Firmicius Maternus (obraćenik u 4. st.) piše: »Budite utješeni, misti, bog je spašen. Bit ćete i vi dionici spasenja iz muka.«²⁴

2.2.5. Religija Mitre: mitraizam

Mitra je staro indoiransko božanstvo posvjedočeno već od drugog tisućljeća dokle doseže iranska predaja. Prisutan je u četiri različite religije: u hinduizmu, zorostrizmu, maniheizmu i mitraizmu. Ime znači »Posrednik«. Ovdje je govor o mitraizmu.²⁵

Religija Mitre prvi put se spominje kod pjesnika Stacija († 96.), ali mitreji, mjesta kulta istom od početka drugog stoljeća do petog stoljeća. Ostaje još uvijek tajna gdje, kada i kako je nastala ova religija i kakvu vezu ima sa staroiranskim božanstvom Mitre. Nalazimo je proširenu u gotovo svim dijelovima Rimskog Carstva, od Velike Britanije do Eufrata. Najviše je bila usredotočena u Rimu. Bila je najviše raširena među vojnicima, ali su joj pripadali i trgovci i činovnici. Nije bila pristupačna ženama.

23 D. Sängler, *Antikes Judentum u. die Mysterien*, Wunt 2/5 Tübingen 1980., 94–98.

24 Firmicius Maternus, *De errore profanarum religionum*, 22,1.

25 F. Cumont, *Die Mysterien des Mithras*, Dormstadt 1963.; R. Merkelbach, *Mithras*, Königstein 1984.; M. Claus, *Mithras, Kult u. Mysterien*, München 1990.; H. Koeph, *Mithras oder Christus*, Sigmaringen 1987.; D. Bauer, »Mithras«, *Bibel u. Kirche* 3(1990) 146–158.

Nemamo nikakva spisa od samih pripadnika religije Mitre, nego od suvremenih pisaca židovskih, kršćanskih i poganskih koji napadaju taj kult. Međutim imamo bogate arheološke nalaze: više od 400 mitreja (bogomolja) (u samom Rimu stotinu otkrivenih, u Ostiji 17), oko tisuću natpisa i više od tisuću pet stotina reljefa boga, brojne zavjetne natpise i grafite. Mit nam nije predan. Možemo ga pročitati na »slikovnici« reljefa boga koji su nam sačuvani.

Mitreji su male bogomolje. Redovito 10 s 10 metara. Najveći otkriven ima 26 s 12 metara. Obično je to neka prirodna spilja (*spelaeum*) ili prostor pod zemljom koji nalikuje na spilju. Ima tri prostorije, središnja je za blagovanje. Krov je bačvast i nalikuje na spilju. Nema prozora. Svjetlo dolazi od svjetiljki koje dolaze iza likova boga Sunca i božice Mjeseca. Zidovi su obojeni plavom bojom da predoče plavetnilo neba i na svodu su zlatne ili žute zvjezdice.

U svetinji se redovito nalazi kameni lik Mitre koji ubija bika. I možemo odgonetnuti legendu. Mitra je rođen iz pećine. U desnici nosi baklju, kao donosilac svjetla i davatelj života, u ljevici mač kojim će ubiti bika. To je simbol sunca koje izlazi između bregova. Mitra je stvoritelj Zemlje i pretvara kaos u kozmos. Na slici je prikazano i čudo vode. Molitelj kleči pred Mitrom i ovaj baca strijelu, a gdje se zabode, izvor poteče. Mitra je podržavatelj života.

No, najuobičajeniji je simbol kako Mitra ubija bika. Mitra u mladenačkoj snazi kao lovac hvata bika za rogove i uvodi u spilju. Mitra pun mladenačke snage, odvažan i lagan svaljuje snažnog bika na zemlju i pobjedonosno stavlja lijevo koljena na bika, a desna noga počiva na životinjsku kopitu. Lijevom rukom okreće bika natrag, a desnom u kojoj je mač, ubija ga. Scenu uokviruju dva nosača baklji, Mitrini pratioci: *Cautes* i *Cautopates*, jedan s bakljom uzdignutom, a drugi s bakljom prema dole. Simboli su dana i noći, života i smrti, ali nose frigijsku kapu kao i Mitra. Možemo vidjeti tu trojstvo Mitre: izlazeće sunce (*oriens*, *Lucifer*, *Cautes*), sunce u zenitu – Mitra, i sunce na zalazu (*occidens*, *Hesperus*, *Cautopates*). Tako već Dionizije Aeropagita (6. st.). Mitrin plašt je zvjezdama ukrašen, što upućuje na kozmičko značenje kulta, na što podsjeća i bačvasti krov, plavetnilo neba i zvjezdice.

Značajne su i životinje koje su na reljefu: pas koji se propinje da siše krv iz rane na vratu bika, lav koji gleda motreći, zmija koja puzi prema posudi s krvlju, gavran koji sjedi na plaštu Mitre, škorpion koji hvata genitalije bika. Značenje ostaje zagonetno. Postoje razna tumačenja, ali ni jedno ne zadovoljava. Tako neki vide u životinjskom carstvu i četiri elementa svemira, drugi božanstva planeta (zmija – *hydra*; pas – *canis*; bik – *taurus*; škorpion – *serpens*), zodijak. Gavran po grčkoj mitologiji je glasnik Apolona, sunčanog Boga (*korax* i *keryx* – gavran i glasnik). Zmija kao simbol mudrosti koja je skrivena u posudici s krvlju, ili simbol plodnosti zemlje koju natapa krv bi-

ka, ili simbol vode. Čini se da su se različite mitologije tu slile i ne možemo ih danas izdvojiti.

Sigurno je da je žrtva bika simbol plodnosti. Iz repa usmrćenog bika izbijaju tri klasa. Pas, lav i zmija hrane se krvlju bika. Škorpion hvata genitalije bika. Žrtva bika donosi život, spasenje.

U srednjoj najvećoj prostoriji nalazi se stol i uz to ležaj za blagovanje (običaj je tada bio da se ležeći blaguje). Teško je opisati kultski obred. Vjerojatno u prvom dijelu je pouka o mitu, a zatim se okrene reljef Mitre koji ubija bika i na drugoj strani je prikazano sveto blagovanje. Leže na koži od bika, simbol preporodajne snage, okupani u krvi bika blaguju kruh i vino. Predsjeda *pater* kao predstavnik Mitre i uz njega *heliodromus* – glasnik boga Sunca.

Postoji sedam stupnjeva misterija. Sveti Jeronim ih nabroja u pismu Leti: *corax* – gavran, *nymphus* – nevjesta, *miles* – vojnik, *leo* – lav, *perse* – Perzijanac, *heliodromus* – glasnik Sunca, *pater* – otac. Svaki stupanj je pod zaštitom jednog planeta i tako dobiva eshatološko značenje. Vjeruje se da duša nakon smrti prolazi kroz sedam sfera planeta u nebo. Posvećen Mitrinom misteriju već sada prolazi kroz te nebeske sfere i dolazi do blaženstva. Neki govore o sedam sakramenata.²⁶ Mist se usmjeruje pod zaštitom boga da postane kroz ove stupnjeve sin boga, te se može nadati u uskrsnuću postati sam Mitra.

Kako se to ostvaruje, teško je reći. Govori se o kupanju koje uvodi u stupanj »nevjeste«, zatim udaranje pečata na čelu užarenim željezom da postane vojnik, lijevanje meda na ruke i jezik kod stupnja u red lava. Kupanje ima vjerojatno značenje inicijacije, pečačenje mista označuje da je njegovo postojanje zauvijek nepovratno određeno, obred meda kazuje da je čovjek oslobođen od »bolnog, škodljivog i sramotnog«. Sve bi bilo usmjereno prema konačnom otkupljenju u onozemnosti. Ostaje otvoreno pitanje, jesu li ovi različiti stupnjevi za sve posvećene ili samo za one koji samo mogu postati heliodromi i očevi (*patres*) te vrše neku svećeničku ulogu?

Kult je bio jako proširen. Poznata je rečenica E. Renana: »Da je kršćanstvo obolilo od neke smrtno bolesti u svom širenju, svijet bi bio mitraistički.«²⁷ Alternativa posve neispravna. Kršćanstvo nije u konkurenciji s mitraizmom. Mitraizam u jednom pluralističkom svijetu ističe osobnu religioznost bez dogmatizma, bez raširene hijerarhije na izvan. Ne smatra da izvan njega nema spasenja. Ističe etičku vrijednost i izdržljivost. Ali to uvijek ostaje strogo zatvoren krug, iz kojeg su žene isključene, odveć je prisutno vojničko ozračje. Kršćanstvo naviješta evanđelje svemu stvorenju, i ne temelji svoj nauk o spasenju na nekom mitu, nego povijesnom događaju, na Sinu Božjemu koji je postao Čovjek, na njegovoj smrti i uskrsnuću na kojoj se temelji

26 F. Cumont, *nav. dj.*, 136–163.

27 E. Renan, *Marc Aurele et la fin du monde antique*, Paris²³1933., 570.

kršćanska vjera i nada u uskrsnuće i život vječni, na ljubavi koja ne pozna granica: muško i žensko, Grk i barbar, slobodnjak i rob... »Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu« (Gal 3,28).

2.3. *Neke osobitosti*

Značajka je misterijskih religija da se može razvijati jedna uz drugu, da pojedinac može biti istodobno pripadnik u raznim misterijima, da jedna religija preuzima iz druge neke značajke kao i iz prijašnjih religija i mitova.

Misterijski kult je tajni obred kojemu prisustvuju samo posvećeni – *misti*. I obredne tajne dobro čuvaju te o njima možemo samo općenito nešto reći. Osobito značajka je da svi prvotno izražavaju prirodni ritam, cikličko buđenje i zamiranje prirode koje iznose u svojim mitovima. Osim u eleuzinskim obredima i Mitrinom kultu, žensko božanstvo oplakuje božanstvo muškog tipa: Kibela Atida, Izida Ozirisa, Kabiri Dioniza, Aštarta Adonisa... U Eleuzinskim obredima Demetra oplakuje kćerku Kore. To je mitski predočeno zamiranje prirode u jeseni i buđenja prirode u proljeću.

Obredi su u biti jednaki. U njima je nešto »izrečeno« (*mit*), pokazano i izvršeno (*telete*). Nakon obrednog čišćenja i posta počinju obredi inicijacije, obredi pristupa, od kojih su profani isključeni. Govori se obredni obrazac, dodiruju se sveti predmeti, slijedi neko »viđenje« u kojem mist prelazi u trans i doživljava sjedinjenje s božanstvom. Slijedi sveta gozba kojom se slavi zajedništvo s bogom.

Ne može se na temelju studija misterija stvoriti neka opća »teologija«. Različno se može tumačiti razne izričaje. Može se svesti na iskonsku težnju u čovjeku za slobodom i spasenjem, za sigurnošću u ovom životu, posebno obrana protiv krute kobi sudbine i tjeskobe (*heimarmene* i *ananke*). Želi se osigurati mirno postojanje na zemlji. Nudi se i nada za oslobođenje od strahova poslije smrti na temelju prisnosti u misteriju s božanstvom misterija s kojim se nada da će biti i u drugom onozemnom životu. Sve se to temelji na ritmu ciklusa prirode. Govori se o besmrtnosti, o umiranju i oživljavanju boga misterija, o obredima koji to omogućuju.

Postavlja se pitanje: kakve veze ima kršćanstvo s ovim religijama? Za neke kršćanstvo je izraslo iz ovih religija, ono je preuzelo ne samo rječnik nego i sadržaj tih religija. Što je istina?

3. *Kršćanstvo i misterijske religije*

Misterijske religije nazvane su od povijesno–religiozne škole kao religije otkupljenja, spasenja, preporođenja, pobožanstvenjenja... i bile bi kao priprava ili popratna pojava za kršćanstvo. Drugim riječima, kršćanstvo bi bilo kao jedna uspješna istočna misterijska religija, koja dolazi sada iz Izraela. Iako Novi zavjet nigdje ne spominje te religije, ipak u izričajima i obredima kao da ovisi o tim religijama. Već su prvi oci vidjeli upadljivu sličnost iz-

među sakramenata Crkve, posebno krštenja i euharistije, i obreda u tim religijama, i smatrali su to kao sotonskim oponašanjem. Neke gnostičke skupine čini se da preuzimaju neke obrede misterijskih religija. Poslije crkveni oci i crkveno učiteljstvo govore o misteriju krštenja i misteriju euharistije. U Platonovu duhu razvija se metafizika misterija. Na temelju kršćanstva pokušava se čak rasvijetliti ono što je ostalo skriveno u tim religijama.

Možemo reći da se veza misterijskih religija najviše vidi u sličnosti nekog izričaja, ali koji ima sasvim drugi sadržaj. Dok sve ove religije u biti izražavaju cikličko biološko buđenje i zamiranje prirode, kršćanstvo se temelji na povijesnom događaju muke, smrti i uskrsnuća Kristova, a sakramenti, posebno krštenje i euharistija, ostvaruju ono što sadrže: božansko posinstvo, novi život u Duhu, sjedinjenje s Kristom i po njemu u Duhu Svetom s Ocem.

3.1. Božanstva koja umiru i uskrisuju i pashalno otajstvo

Narodi u Grčkoj i na prednjem Istoku mitološki shvaćaju umiranje i buđenje prirode. Za vrijeme vrućeg ljeta bogovi vegetacije su okovani, ali će, opet biti oslobođeni. U eleuzinskom misteriju Demetra traži Kore (djevojka) koju grabi Had, bog podzemlja. U četverodnevnom postu prije jesenske sjetve, ljudi se pridružuju rasplakanoj Demetri za kćerkom. Vapiju da se Kore vrati sa svojim svježim zelenilom. U pozadini je tih obreda i mita: godišnja izmjena ljeta i proljeća, sušnih i kišovitih godišnjih doba.²⁸

Jednako je i s mitovima i obredima prednjeg Istoka. Tu se oplakuje muški partner božice kojega je kao feničkog Adonisa ubio vepar a Aštarta ga oživjela, ili kao fenički Atis koji se kastrira da odbije ljubomoru Kybele, Velike majke, ili Oziris kojeg ubija ljubomorni brat Set a njegova žena i sestra Izida pokupi njegove rastrgane udove i povezuje ih te ga oživi kao Ozirisa. Jednako je i u orfičkom mitu u kojem titani (menade) komadaju Dionizovo tijelo.

Može se reći da se u ovim mitovima odrazuju ljudske nevolje, umiranje i buđenje vegetativnog života na zemlji, ili društveni red u božanski par. U obredima se štovatelji misterija pridružuju božici koja oplakuje usnulo božanstvo i postaju saveznici protiv sile smrti. I ta smrt neće biti potpuno nadvladana. Dobiva se neki kompromis. Mladi partner božice mora boraviti trećinu ili polovinu godine u Podzemlju. Tu se očito nazrijeva izmjena godišnjih doba. K tome božica ne može dozvati u život ni Atisa, ni Adonisa, ni Ozirisa. Ali iz njihove će krvi i živih genitalija priroda ponovno zazeleniti i donijeti potrebnu hranu za život. U starijim mitovima ne govori se o besmrtnosti, o onozemnosti, nego o ovozemnoj sreći, iako se daje nazrijeti i vjera u drugi život.

U starijem vjerovanju ovi su bogovi prikazani kao ljudi. Štiju se njihovi grobovi. Bogovi su smrtni, što se protivi potonjem grčkom shvaćanju o bes-

28 D. Zeller, *nav. čl.*

mrtnom Bogu. Stoga neki smatraju da su bogovi početno bili kraljevi. Tako Plutarh smatra da su Izida i Oziris vladari pradavnine koji su bili zaslužni za čovječanstvo i zaslužili su besmrtnost. Tako umirući bogovi postaju bliži ljudima. U prvom stoljeću poslije Krista stoicizam vidi u njima simbole prirodnih događanja, neoplatonizam alegorije ljudskog doživljavanja.²⁹

U starijim mitovima još se ne govori o uskrsnuću. Istom od prvog stoljeća i dalje spominje se uskrsnuće. Josip Flavije govori o slavlju uskrsnuća Melkarta u Tiru.³⁰ Ta se božanstva pojavljuju kao simboli nade u uskrsnuće u i besmrtnost. Firmicus Maternus u knjizi »O zabludama profanih religija« govori kako će misti postati dionici spasenja i pobjede kao i božanstvo misterija.³¹

Umirući i oživljeni bogovi više utjelovljuju čovjekovu sudbinu nego nešto drugo. Mist, posvećen božanstvu, ulazi u prisni odnos s partnericom umirućeg boga i očekuje slični preobražaj i vlastite sudbine. O tome imamo samo dokaze iz drugog stoljeća.

Na temelju izloženoga vidi se kako je nemoguće temeljni navještaj kršćanstva, pashalni misterij, smrt i uskrsnuće Isusa Krista izvesti iz ovih misterijskih religija. Ti mitski bogovi predočuju umiranje i buđenje prirode. K tome, veći dio godine borave u Podzemlju. Napokon, ne govori se u izvornom mitu o uskrsnuću nego o buđenju uspavanog boga.

Uskrsnuće je židovska kategorija. Isusova je smrt povijesna i stvarna, kao i njegovo uskrsnuće. Njegova je smrt zadovoljština za grijeh svijeta i donosi spasenje, što nema traga u ovim mitovima. Možemo reći: u mitovima se nikad i uvijek događa, umiranje i buđenje prirode, u Isusu Kristu samo jednom, u određenom vremenu i neponovljivo dogodilo se smrt i uskrsnuće. »Ako Krist nije uskrsnuo, zaludu je, doista, propovijedanje naše, zalud i vjera vaša. Zatekli bismo se kao lažni svjedoci Božji što posvjedočismo protiv Boga, da je uskrisio Krista, koga nije uskrisio...« (1 Kor 15,14s) Dovikuje apostol onima koji ne vjeruju u uskrsnuće.

Pavao govori o dioništvu vjernika na Isusovu uskrsnuću. »Ako vjerujemo da Isus umrije i uskrsnu, onda će Bog i one koji usnuše u Isusu (po vjeri) privesti zajedno s njime (u život)« (1 Sol 4,14). Ili, »Bog koji je Gospodina uskrisio, i nas će uskrisiti snagom njegovom« (1 Kor 6,14). Pavao govori o uskrsnuću u posljednji dan. U Kristu je ono već ostvareno. Početak i eshaton su postavljeni usred povijesti. Nije to neki mitski događaj iz neke božanske povijesti. I Krist je uvijek prisutan među svojim vjernima. Ali vjernik je već sada s Kristom suumro i suuskrsnuo po krštenju. On već sada živi u svjetlu uskrasne nade koja će se u punini ostvariti u eshatonu.

29 *Isto*, 136s.

30 Josip Flavije, *Atiquitates*, VII, 146.

31 Firmicius Maternus, *nav. dj.*, 22,1.

Očito je da misterijske religije nemaju nikakva neposrednog utjecaja na navještaj kršćanske vjere, i ne mogu se izvesti iz tih religija. Mogu samo osvijetliti čežnju za spasenjem, za vječnim životom, za životom u Bogu, što u punini naviješta i ostvaruje navještaj pashalnog otajstva.

3.2. *Krštenje i inicijacija u misterijskim religijama*

Obredi inicijacija u misterijskim religijama su različni, ali u biti žele upozoriti na prekid s dosadašnjim načinom života, ulazak u novu zajednicu, udioništvo na misterij božanstva. To je novi život koji nadilazi ljudske sile i čovjekove sposobnosti, donosi mistu spasenje i besmrtnost, udioništvo na životu boga misterija kome se posvećuje. Tu su razni obredi čišćenja u vodi ili kupanja u krvi (taurobolij u Izidinom i Mitrinom kultu), razna odricanja glede prošlog života, i obredi kojim se uvodi posvećeni u novo postojanje. To je neke brzoplete istraživače religija dovelo do zaključka da i kršćansko krštenje ima tu svoje korijene i svoje tumačenje.

Simbolizam vode ili krvi kao znak čišćenja i života čest je u povijesti religija, posebice u poganskim misterijima. Ali sličnost s kršćanskim sakramentom krštenja, čisto je izvanjska. Ne dodiruje duboku stvarnost kršćanskog krštenja.

Pavao će produbiti i upotpuniti nauk o krštenju koji je zapovijed proslavljenog Gospodina (Mt 28,19). Krst koji se dijeli u Kristovo ime udioništvo je u pashalnom otajstvu, u njegovoj smrti, ukopiu i uskrsnuću. »Koji smo god kršteni u Krista Isusa, u smrt smo njegovu kršteni. Krštenjem smo zajedno s njime ukopani u smrt, da kao što Krist slavom Očevom bi uskrišen od mrtvih i mi tako hodimo u novosti života. S njime smo srasli po sličnosti smrti njegovoj, očito ćemo srasti i po sličnosti njegovu uskrsnuću« (Rim 6,3–5). Uranjanje u krsnu vodu slika je smrti i ukopa. Izlazak iz vode znamen je uskrsnuća: suuskršli zajedno s Kristom. To je posebno bilo istaknuto u obredima prve Crkve. Pranje čistom vodom istodobno je i škropljenje Kristovom krvlju (Heb 12,24; 1 Pet 1,2). Krštenje je uskrsli sakrament, zajedništvo u Kristovoj pashi, svlačenje starog čovjeka, umiranje starom i rađanje novom, novo stvaranje (Rim 6,8; Gal 6,15). Krštenik postaje dionikom božanske naravi, pobožanstvenjen je, ulazi u posebni odnos s Trojedinim Bogom (Mt 28,19) kao Božji sin i brat u Kristu, postaje hramom Duha Svetoga (1 Kor 6,11), posinak Božji (Gal 4,5s) i brat i subaštinik Kristov, s njime dionik vječne slave.

Nije to ulazak u neko mitsko božanstvo, vezano uz prirodne izmjene, nego pritelovljenje Isusu Kristu koji je povijesna osoba i sada proslavljen Gospodin. U njegovu smrt i uskrsnuće ulazi vjernik po krštenju i postaje kršćanin, Kristov, Kristonosac, Krist. To se ne odvija u nekim mitskim prostorima, nego se ostvaruje ovdje i sada, na našoj zemlji, u našoj povijesti, ali koje će dobiti svoju puninu tek u eshatonu. Možemo govoriti o nekoj izvanj-

skoj sličnosti što je zajedničko svim religijama, ali ovdje sadržaj je posvema nov, krst ostvaruje stvarno posinaštvo Božje, pobožanstvenjenje, spasenje i dioništvo u božanskom životu u Kristu i njegovu Duhu.

3.3. *Gospodnja večera i misterijske gozbe*

Religije misterija, eleuzinske i Dionizijeve, Izidine i Ozirisove i Serapi-sove, Atisove i Mitrine – poznaju svečana blagovanja. U nekojima je blagovanje sastavni dio obreda inicijacije, bilo kao priprema ili kao završetak, ali i posebni obred u kojima se stvara zajedništvo (koinonia) mista, čeka se dolazak božanstva i doživljuju nekako njegovu prisutnost. U Dionizijevu kultu je značajka blagovanje sirova mesa što podsjeća na Dionizijevo truplo što su ga menade rastrgale i time žele doživjeti spomen na sudbinu boga i njegovu snagu primiti u sebe. Sustolnici prelaze u trans (orgijski fenomen) što je predosjećaj konačnog pobožanstvenja poslije smrti. U Mitrinom kultu imamo blagovanje kruha i vode (vina ili krvi!) s namjerom da se sjedine s božanstvom misterija i tako osiguraju svoju budućnost.

Ova izvanjska sličnost zbunila je već i prve crkvene oce. Sredinom drugog stoljeća Justin piše da su od apostola primili evanđelja u kojima se nalazi obrazac Gospodnje večere: »Isus je, iza kako je uzeo kruh i zahvalio, rekao: Ovo činite meni na spomen, to je moje tijelo. I nakon što je uzeo kalež na isti način zahvalio: Ovo je moja krv i samo njima podijelio.« I nastavlja: »To je isto ono što zli demoni oponašaju u predanju mitrina misterija.«³² Slično piše i Tertulijan oko 200. godine.³³ Možemo reći da, vjerojatno, nije riječ o oponašanju. O čemu je onda govor?

Na prijelazu stoljeća povijesno–religiozna škola vidi u kultu misterija ishodište i nadahnuće Gospodnje večere. Sakramentalno je mišljenje Isusu strano, kao i izvornom evanđeoskom navještaju. Teološka krivnja je na Pavlu koji je to proveo. To je već rekao F. Nietzsche.³⁴ Mnogi zastupnici ove škole su Gospodnju večeru mistificirali i podcijenili njezino značenje. A ona je nešto bitno, za Crkvu, i daje pečat kršćanstvu i otkriva njezin identitet.

Spomenuta škola upućuje samo na neke izričaje, motive, modele. Ne daje odgovora zašto, pod kojim uvjetima i koliko je prva Crkva to preuzela. Je li to bilo samo neko podanašjenje i inkulturacija ili je to nešto sasvim novo mimo onoga što je Gospodin naredio?

Možemo reći da je u blagovanju u misterijskim religijama mitsko ozračje. U mitu se iznosi pradogađaj u svijetu bogova koji se želi ponoviti, ono

32 Sv. Justin, *Apol.*, 66,3s.

33 Tertulijan, *De praescriptione haereticorum*.

34 H.–J. Klauck, *Herrenmahl u. eucharistischer Kult*, Münster ²1986.; *Gemeinde – Amt – Sakrament*, Würzburg 1989.; H. Schürmann, *Jesu ureigener Tod*, Freiburg ²1976.; W. Burkert, *Ancien Mystery Cults*, Cambridge Mass, 1987.; K. Kertelege, *Methaphorik u. Mythos im N. T.*, Freiburg: Basel – Wien 1990.; T. Söding, »Eucharistie u. Mysterien«, *Bibel u. Kirche* 3(1990) 14–145.

»što nikad nije bilo, a ipak uvijek jest«. ³⁵ U mitu u blagovanju se ostvaruje san o pobožanstvenjenju, obnavlja se životna snaga i stječe sigurnost u ovom i onom životu. Napokon, zajedničko blagovanje stvara zajedništvo među susstolnicima u prisutnosti boga misterija.

U Gospodnjoj večeri uprisutnjuje se spomen povijesnog događaja Isusove smrti i uskrsnuća. »Čaša blagoslovna koju blagoslivljamo, nije li zajedništvo krvi Kristove? Kruh koji lomimo, nije li zajedništvo tijela Kristova?« (1 Kor 10,16) Euharistijsko blagovanje nije nešto što se nikad nije dogodilo, već stvarno blagovanje tijela i krvi Kristove. I to obvezuje. Pričesnik ulazi u ozračje Očeve ljubavi koja se odražuje u Isusovoj žrtvi za grijeh (1 Kor 11,23; Gal 2,19) i sada kao Proslavljeni Gospodin kod Boga ljude zagovara (Rim 6,10; 8,34). Pričesnici u snazi Duha postaju dionici Kristova božanskog sinovstva i njegova zagovora kod Oca. I stvara istinsko zajedništvo koje se očituje u poslušnosti ocu i njegovom naumu spasenja i uzajamnoj ljubavi do kraja.

Pavao kao da predviđa te raspore i otkriva nam što je euharistija i što su stari misterijski kultovi.

U Prvoj Korinćanima donosi nam najstariji pisani tekst (pisan u Efezu oko pashe 57. godine) Gospodnje večere. Pavao kaže da je to primio od Gospodina, što im je već predao pri utemeljenju Crkve u Korintu 51. godine. Primio je to kod svojeg obraćenja oko 33–36. godine. Donosi riječi uspostave Gospodnje večere koja nam je predana u evanđeljima koji su poslije napisani (Mk 14,22–25; Mt 26,26–29; Lk 22,19s). Pavlovo se izvješće poklapa s Lukinim. Vjerojatno nije nastala na grčkom području nego dolazi iz palestinsko–antiohijskog područja, koje dobro čuva izvornu predaju i same Gospodinove riječi. Sakramentalno značenje blagovanja Gospodnje večere jasno je izrazio u navedenom tekstu (1 Kor 10,16).

Pavao strogo razlikuje ovo blagovanje od blagovanja poganskih žrtava. Većina se kršćana u Korintu obratila iz poganstva te su dobro poznavali misterijsko blagovanje, a neki su ostali u dodiru s poganima koji se nisu obratili i prisustvovali njihovim gozbama kao prijatelji. Pavao u desetoj glavi (10,1–13) na temelju Izraelove prošlosti, daje značajke euharistije: daje duhovski naboj kršćanskog postojanja, čuva od zavodljivosti idolskog kulta, stvara istinsko zajedništvo: svi su braća i ne smije biti odvajanja bogatih od siromašnih. Euharistija je navještaj ljubavi Božje.

Pavao kritizira kršćane koji se smatraju »jači« (10,22) i uzimaju udjela na idolskim žrtvama. Jasno kaže: pogani »vrazima žrtvuju, kršćanin ne smije biti 'zajedničar vražiji'. Ne možete piti čašu Gospodnju i čašu vražju. Ne možete biti sudionici stola Gospodnjega i stola vražjega« (10,20–21).

Apostol kritizira mitsko poimanje i demitologizira, ističući povijesnu dimenziju nasuprot mitskoj, spasenjsko značenje Kristove smrti i uskrsnuća na-

35 Salustije, *De diis et mundo* 4,9.

suprot mitskom poimanju spasenja. Iako je rječnik sličan, ali i sadržaj i smisao je posve novi, nadilazi svako religiozno iščekivanje i svaku nadu: sveopćenitost spasenja koje Bog ostvari u Isusu Kristu, u njegovoj mucu, smrti i uskrsnuću i koje kršćani u euharistijskom slavlju obnavljaju, uprisutnjuju i posadašnjuju, »smrt Gospodnju navješćuju dok on ne dođe« (1 Kor 11,27).

Zaključak

Misterijske religije su značajan povijesno–religiozni fenomen. Otkrivaju čovjekovu težnju za otkupljenjem, spasenjem, za sjedinjenjem s božanstvom da osigura sebi sretniji i mirniji život na zemlji i u onostranosti. To je nada u spasenje iz muka i iz besmislenosti smrti, nada koja je već ostvarena u božanstvu misterija koji umire i uskrisuje.

Mit o smrti i oživljavanju boga ništa ne govori o umiranju radi čovjeka i njegova izbavljenja iz smrti. Govori o čišćenju i preporodu, ali ne o duhovnom preporodu i duhovnom čišćenju. Govori se više o tjelesnoj, a ne čudorednoj čistoći. Zajedništvo s božanstvom je zajedništvo simpatije, a ne dublje sjedinjenje s Bogom. I život poslije smrti nije govor o sjedinjenju s Bogom, nego o bijednom boravku s nebeskim bogovima. Od vjernika se zahtijeva obred, a ne vjera, nada i ljubav, niti posebne obveze glede vladanja i života. Misteriji su bili religija više osjećaja: kao pretjerani plač radi smrti boga, kao neobuzdana radost zbog oživljavanja boga što prate zanosi, koji se pretvaraju u sakaćenje, razvrat, bakanalije.

Mitovi misterijskih religija odvijaju se u onostranosti bogova te odrazuju ciklički ritam umiranja i oživljavanja prirode. Dakle, nešto »što se nikad nije zbilo, a uvijek se zbiva«. Naprotiv, kršćanstvo se (kao i židovstvo) temelji na Božjem zahvatu u povijesna zbivanja. Taj događaj se jednom u povijesti zbilo i neponovljiv je. Događaj Isusa Krista, njegovo utjelovljenje i njegova smrt i uskrsnuće, pashalno otajstvo ostvarilo se stvarno u jednom povijesnom trenutku i taj se više neće ponoviti. Isus Krist nije čovjek koji postaje bog, niti neko mitsko božanstvo koje prima čovjekove značajke, nego on jest Bog, pravi i živi, Riječ Božja, Sin Božji koji je jednom u određenom povijesnom vremenu postao čovjekom, nama u svemu sličan osim u grijehu, i otkrio nam je ljubav Oca u svojim riječima i djelima, i imao je vrhunac u svojoj mucu, smrti i uskrsnuću koje Crkva po njegovoj zapovijedi uprisutnjuje u sakramentu euharistije dok ne dođe. Nije u misterijskim religijama izvorište i nadahnuće za kršćanske istine. Kršćanstvo se služi izričajima tih religija, koje su u religioznom jeziku prisutne u svim religijama svijeta. O Bogu se i ne može drukčije govoriti, nego u analogiji, parabolima, simbolima, slikama. I to je jedna značajka kršćanstva, religije utjelovljenja, da prihvaća sve što je ljudsko, osobito religiozno, ali svemu daje novo, neočekivano, neslućeno, a to je: da je Bog postao čovjekom, i da nas je spasio po svojoj žrtvi ljubavi, po svojoj smrti i uskrsnuću.

Misterijske religije, posebno Mitrin kult u prva tri stoljeća prate širenje kršćanstva. Kad kršćanstvo postane slobodno u četvrtom stoljeću, kad svjetlo evanđelja zasja u punom sjaju, nestaju netragom religije misterija. Doduše, one često nastavljaju svoj život u raznim zatvorenim i tajnim društvima do današnjeg dana. Posebno se njihov razmah osjeća kad kršćanstvo gubi svoju eshatološku dimenziju, slabi budnost za dolaskom Gospodinovim, slabi ljubav. Jedina obrana ostaje Pavlova pobudna riječ Solunjanima: »Djelotvorna vjera, zauzeta ljubav i postojana nada u Gospodinu našem Isusu Kristu, pred Bogom i Ocem našim« (1 Sol 1,3).

*MYSTIC RELIGIONS AND CHRISTIANITY**Celestin TOMIĆ***Summary**

Mystic religions awaken a justified curiosity in those researching the history of religions, namely, their existence, content, expansion and especially in recent times the formation of Christianity and mystic religions.

*The author begins with the etymological meaning of the Greek word *mysterion* and its meaning in religious, philosophical and magical movements. It is uncovered that the word has above all a religious ambience and meaning. The author then proceeds to show the existence of the word and its meaning in the Bible Book of Wisdom, in apocalyptic rabbinical literature and then in the writings of the New Testament, especially that of St. Paul. The word presents the mystery of the Kingdom of God, the mystery of Christ and his teachings and it always has an eschatological meaning.*

In the second part of his article the author presents the main points of some mystic religions. He shows that they all promise personal security against anxiety, sickness and the fear of death, while in the initiation processes believers experience a new existence, the promise of redemption in this life and later times, including in the next life.

In the third part of the article the relationship between Christianity and these religions are probed, especially: gods that die and are resurrected and the Passover mystery; Christenings and initiations in mystic religions; the Last Supper of Our Lord and the ritual feast. The author concludes that although the language is similar (which is so for all religions) the content is completely different. In the mystic religions, myths are the basis, while in Christianity the basis is history and real events that took place. In mystic religions there is a cyclic rhythm of the dying and resurrection of nature, namely »what never took place, but is constantly taking place«. While the Christian mystery is based on an historical event, namely, »what once took place at a specific point of time and is unrepeatably«, according to Christ's death and resurrection.